

University of Groningen

De Speld avant la lettre

Koopmans, Joop W.

Published in:
Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Koopmans, J. W. (2019). De Speld avant la lettre: Twee satirische nieuwsberichten uit 1706. *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman*, 42(2), 109-119. [2].

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Spottende nabootsing (parodie of persiflage) en omdraaiing horen tot de bekende trucs in de kunstvorm satire. Tegenwoordig worden deze trucs veel toegepast op bijvoorbeeld de satirische nieuwssite *De Speld*, waar de makers voortdurend de draak steken met actuele nieuwsfeiten.¹ Het themanummer ‘Satirische tijdschriften’ van de *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* (2014) laat zien dat ook achttiende-eeuwers wel raad wisten met satire. Dit blijkt eveneens uit het recente werk van Ivo Nieuwenhuis over de zogeheten toverlantaarngeschriften, een genre satirische pamfletten en tijdschriften dat was geïnspireerd op het verschijnsel van rondreizende vertoningen van lichtbeelden, aanwezig op jaarmarkten en kermissen.²

In zijn inleiding op het genoemde themanummer onderscheidt Peter Altena ‘eenmalige satire en de satiren met gevolgen’.³ Terwijl de satirische tijdschriften tot de tweede categorie behoren, behandel ik hier enkele voorbeelden van het eerste type: een tweetal unieke, anoniem gepubliceerde satirische nieuwsberichten uit 1706, die samen in één pamflet zijn opgenomen onder de titel *Groote Spaansche en France post-tydinge, nu eerst uyt zee over Parijs aengekomen*.⁴ Altena wijst er ook op dat satire buitengewoon tijdgebonden is. Zelfs in de eigen tijd moet men goed op de hoogte zijn van het nieuws om satire te kunnen begrijpen. Latere generaties hebben vaak niet eens door dat het om een vorm van nep-nieuws gaat, doordat ze niet meer beschikken over de achtergrondkennis die voor goed begrip noodzakelijk is.⁵ Pas nadat de context duidelijk is gemaakt, kan er weer worden gelachen.

Daarom volgt hieronder eerst enige toelichting op de twee satirische nieuwsberichten uit 1706 met daarbij een indruk van het corresponderende kranten-nieuws. In de bijlage volgt de originele tekst van de twee berichten. Het eerste gaat over de Slag bij Ramillies en het tweede over het Beleg van Barcelona, allebei gebeurtenissen tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1713), waarin Frankrijk streed over de vacante Spaanse troon tegen een coalitie van onder andere Engeland, de Republiek en de Habsburgse keizer.

Titel, opbouw en stijl van de berichten

Bij de titel *Groote Spaansche en France post-tydinge, nu eerst uyt zee over Parijs aengekomen* zullen haastig lezende tijdgenoten niet onmiddellijk hebben gedacht aan een parodie, aangezien deze titel op het eerste gezicht authentiek oogt. Er werden vóór 1706 al decennialang nieuwspamfletten en ook kranten in de Nederlanden verspreid met het woord ‘tydinge’ of ‘tijdinge’ in de titel. De term ‘post-tyding(e)’ was – in verschillende spellingsvarianten – evenmin uniek. Zo verschenen in Amsterdam in 1686 en 1688 de pamfletten *Extraordinaire post-tydinge van ’tgene in de belegeringe voor de steden Offen en Hamburgh is gepasseert* en *Post-tydinge zoo aenstonts met de Engelse brieven van Londen gekomen, in dato den 11/21. December 1688*.⁶

Anonieme prent van de Slag bij Ramillies getiteld 'Glorieuse Battalje, by Ramelies, en 't plan van Judoigne, voorgevallen den 23 May 1706 tusschen de Geallieerden en Franssen etc', uitgegeven in Amsterdam door Pieter Schenk in 1706. Collectie Rijksmuseum: RP-P-OB-9477

Toch zullen vele wenkbrauwen zijn gaan fronsen bij de merkwaardige route beschreven in de titel van het *Groote Spaansche en France post-tydinge*-pamflet: 'uyt zee over Parijs'. Nieuws uit Parijs kon weliswaar via de Noordzee de Nederlanden bereiken, maar een gebruikelijk traject was dit niet voor de berichtgeving uit Frankrijk naar Brussel, de gegeven plaats van uitgave onderaan het pamflet. Normaliter werd hiervoor de postroute over land gebruikt. Hier is bovendien sprake van de eerste omdraaiing, want er staat niet 'uyt Parijs over zee' maar 'uyt zee over Parijs'. Argeloze maar wel oplettende lezers kunnen echter op dit moment nog simpel aan een vergissing hebben gedacht.

Ook de opbouw van beide stukjes tekst was vertrouwd voor de tijdgenoten, dus deze riep geen vraagtekens op. Nieuwsberichten in zowel kranten als nieuwspamfletten begonnen vrijwel altijd met een plaats en een datum, in vakjargon de *dateline* geheten. Daar komt bij dat Versailles en Parijs, in de *datelines* genoemd, beide bestaande plaatsnamen zijn. Hoewel in de kranten de meeste Franse nieuwsberichten uit Parijs kwamen, was Versailles geen vreemde plaats voor een nieuwsitem uit Frankrijk, aangezien koning Lodewijk XIV in 1682 hier permanent zijn hof had gevestigd.

Bij de onmogelijke data in de *datelines*, 56 april en 69 maart, zullen de meeste lezers echter meteen hebben aangevoeld dat ze gefopt werden. Twee drukfouten

in hetzelfde pamflet, dat was immers te toevallig. Hier begon dan ook het ware denkwerk, want waarom deze curieuze data? Goede rekenaars zullen de grap snel hebben begrepen en ingezien dat 56 april gelezen moet worden als 26 mei, dus 26 dagen na de 30 dagen van april. Zo kwam de datering van het bericht toch heel dicht bij wat werkelijk mogelijk was. De Slag bij Ramillies, in het huidige Waals-Brabant in België, had namelijk plaatsgevonden op pinksterzondag 23 mei 1706 en een nieuwsbericht daarover drie dagen later geformuleerd in Versailles was realistisch voor die tijd.

Hetzelfde geldt voor het bericht van 69 maart, een datum die staat voor 8 mei. Dit bericht behandelt de belegering van Barcelona vanuit zee door Frankrijks admiraal Lodewijk Alexander van Bourbon, graaf van Toulouse,⁷ die eindigde op 29 april 1706. Een bericht hierover dat negen dagen later was opgemaakt in Parijs, is gezien de toenmalige communicatiesnelheid eveneens goed denkbaar. Lezers van vroegmodern nieuws waren zich bewust van de tijdsduur waarmee nieuws hen kon bereiken doordat zij in hun kranten steeds veel verschillende plaatsen en data binnen één editie zagen.⁸

Na de *datelines* volgt in beide berichten de frase ‘heden arriveer(t)(de) hier (...) een Expresse’, een introductie die voor vroegmoderne nieuwslezers eveneens gesneden koek was. Veel nieuwsberichten begonnen met dit type aanduidingen, zodat de lezer een beeld kreeg van hoe deze berichten de kranten of hun nieuwsleveranciers hadden bereikt. Zo staan in een willekeurig gekozen voorbeeld, de *Oprechte Haerlemse Courant* van 22 mei 1706, de volgende introducties:

- Napels, den 27 April. Alhier is uyt Vranckrijck gearriveert de Courier [...]
- Roma, den eersten Mey. De Spaensse Ambassadeur ontfging Saturdag tyding van [...]
- Trier den 14 Mey. Alhier geven de Fransse[n] voor [...]
- Dresden den 15 Mey. De Brieven van Coningsbergen melden [...]
- Hamburg den 18 Mey. Uyt Polen heeft men [...]
- Parijs den 17 Mey. Den 15 's avonts ontfging men een Courier [...]
- Amsterdam den 21 Mey. Van den 7 deses [= mei] wert van Mittau geschreven [...].

Berichten kwamen vaak in het nieuws via koeriers en brieven, dus ook het woord ‘expresse’ was gewoon. Zo levert een zoekactie in Delpher met dit woord in de 456 gedigitaliseerde kranten van 1706 een resultaat in de *Gazette de Rotterdam* op, in de frase ‘à l’arrivée d’un Exprès de Paris avec des lettres d’Espagne’.⁹ Dit toevallige voorbeeld is karakteristiek, want evenals de twee hier behandelde satirische berichten betreft het een Frans-Spaanse context. Het is natuurlijk goed voorstelbaar dat vooral vertalingen van Franse nieuwsberichten, zoals ook het hier behandelde satirische nieuwspamflet onderaan suggereert met de woorden ‘na de Copie van Parijs’, het woord ‘expresse’ hebben bevat.

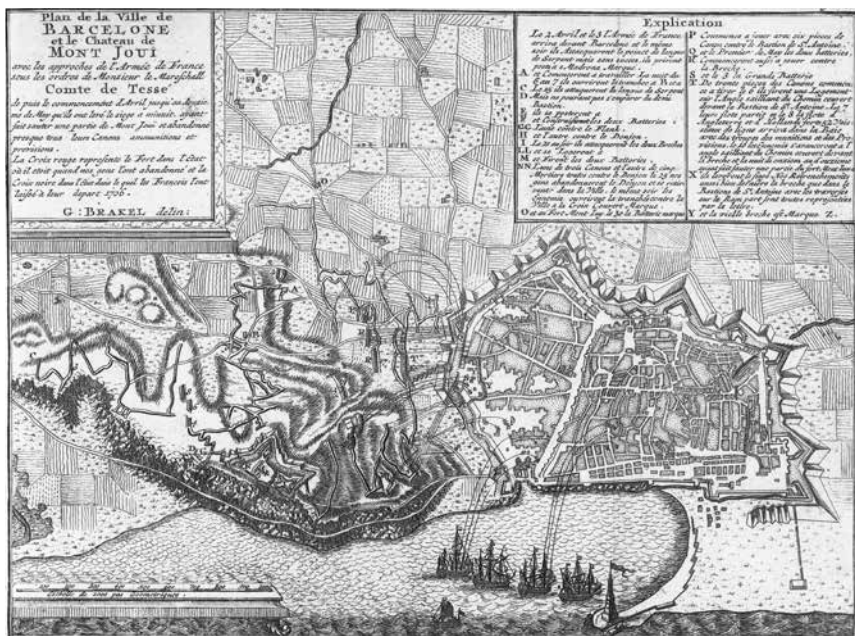
Het eerste bericht maakt echter de snelheid die het woord ‘expresse’ impliceert meteen ongedaan met het belachelijke vervoermiddel ‘Kruy-kar’ (kruiwagen). Ook de vorstelijke titulatuur bij de afzender van de brief, ‘Zyn Keurvorstelijke Miserabelheyt van Beyeren’, zal direct op de lachspieren hebben gewerkt. In een normaal bericht zou de lezer hier ‘Zyn Keurvorstelijke Doorluchtigheyt’ hebben aangetroffen.¹⁰ De truc van de omdraaiing wordt vervolgens in het hele bericht toegepast door de afloop van de ‘harde Bataillie’ als zeer voordelig voor Frankrijk voor te stellen. De Franse koning had slechts 20.000 mannen verloren

en kon zich nu de soldij van 30.000 troepen besparen, terwijl bij zijn vijanden maar liefst 5 à 600 slachtoffers waren. Het was zeer prettig dat die vijanden zich nu moesten bekommeren om het Franse oorlogsmaterieel, dat in haast was achtergelaten – in werkelijkheid een fantastische en uiteraard gewenste oorlogsbuit voor de geallieerden. Aan Franse zijde zou men ook niet geloven dat de vijand zo beleefd zou zijn de Franse spullen na te sturen.¹¹

In het tweede bericht komt hetzelfde type humor voor. Ook hierin is de toonzetting dat de Fransen hebben geprobeerd het oorlogsgeweld bij Barcelona te vermijden, zowel op zee als te land, maar dat hun vijanden zo onbeleefd zijn geweest daaraan geen gehoor te geven. In werkelijkheid waren het Frans-Castiliaanse troepen die de belegering van de Catalaanse hoofdstad waren begonnen – hun poging deze te heroveren na het verlies ervan in 1705. Verder zouden de geallieerden Madrid hebben kunnen binnentrekken, omdat het voor de Fransen te bezwaarlijk was deze stad aan te houden. In dit geval was de realiteit dat de Franse kandidaat voor de Spaanse troon en latere koning Filips v in mei Madrid had verlaten uit angst voor de geallieerde opmars en om opnieuw te proberen Barcelona te heroveren.¹² Het tweede bericht bevat hierna een heerlijke steek onder water richting de strenge Franse censuur.¹³ Het Franse hof zou namelijk veel meer van zulke berichten hebben ontvangen, maar deze werden geheimgehouden ‘om de gemoederen der Onderdanen niet meer te verheugen’. Lodewijk XIV zou echter zo blij zijn geworden van al het nieuws, dat hij acuut jicht had gekregen. De Franse kerken hadden vanwege de overwinningen ‘Miseri gesongen’ in plaats van het gebruikelijke *Te Deum* en Lodewijk XIV was gelukgewenst met zijn zeges door zijn biechtvader Père La Chaise,¹⁴ allebei ook weer bizarre verdraaiingen. Ook bij deze zinnen zullen de eigentijdse lezers smakelijk hebben gelachen, want zij kenden het gebruik van katholieke vorsten het *Te Deum* te laten zingen na glorieuze momenten. Zoals Jean-Pierre Vittu schreef: ‘Throughout the reign of Louis XIV, the *Te Deum* became the centrepiece of royal celebrations’. Het was, met andere woorden, tijdens oorlogen een belangrijk onderdeel van de vorstelijke propaganda.¹⁵

In de laatste regels van het tweede bericht slaat de auteur (of: slaan de auteurs) helemaal op tilt door ‘lijndragers’ (touwslagers) geschenken te laten vervaardigen voor Frankrijks bondgenoot Beieren. Ook wordt er door meer dan duizend kleermakers rouwkleding voor de adel gemaakt, terwijl de goedkope veren als een goed voorteken van zachte bedden worden voorgesteld.

Het hierop volgende postscriptum refereert weer aan de situatie in de Zuidelijke Nederlanden, waar Frankrijk een aantal steden had ‘quijt gescholden’ (dus: geschonken) aan de vijand. Toch was Lodewijk XIV droevig gestemd over deze uitkomst, een verhullende manier om duidelijk te maken dat Frankrijk wel echt de slag had verloren. Het bericht persifleert hiermee de stijl waarmee het Franse hof oorlogsverlies aan de eigen bevolking bekendmaakte en goedpraatte – een stijl die we momenteel vooral kennen van Noord-Korea met zijn ‘Geweldige Leider’ Kim Jong-un. Zo had de Franse hofkring eerder doen voorkomen dat niet de Republiek maar Lodewijk XIV in 1672 de dijken van de Waterlinie had doorgestoken en dat de koning de voorwaarden van de Vrede van Nijmegen in 1678 aan de Nederlanders had gedicteerd. Na de door Frankrijk verloren Slag bij Blenheim (1704) – dus slechts enkele jaren vóór de Slag bij Ramillies – had de *Mercure Galant*, een van de officiële Franse nieuwsbladen, gesuggereerd dat

Prent van Barcelona tijdens de Franse belegering van 1706 getiteld 'Plan de la Ville de Barcelone et le Chateau de Mont Jou', uitgegeven in Amsterdam door Johannes van Oosterwyk, vervaardigd door Matthijs Pool (?) naar een tekening van Gillius Brakel. Collectie Rijksmuseum: BI-B-FM-065-12

Blenheim eigenlijk geen verloren slag was, omdat Frankrijk veel minder soldaten had verloren dan de vijand.¹⁶

Omdraaiing is tot slot toegepast in de fictieve colofon, waarin als uitgeversadres 'Brussel, [...] in de drie gekloofde Lelien' staat vermeld, een grappige parodie op de drie gouden lelies in het Franse koninklijke wapen. Het woord 'gekloofde' verwijst daarbij ongetwijfeld naar Clovis, de eerste Franse koning die bij zijn kroning een lelie zou hebben ontvangen van de verschenen Maagd Maria. De frase 'Gedrukt te Brussel, na de Copie van Parijs' lijkt hierbij bijzonder echt, want het was een bekende formulering onderaan vertaalde berichten en documenten. Zo wordt het pamflet *Post-tydinge uit Engelandt, gedateert, Londen den 30 augusti en 2 september 1689* afgesloten met 'Gedrukt na de Amsterdamse Copy van de Wed. Adr. van Gaesbeek' en eindigt het pamflet *Recht ofte justitie, gedaen aen ses landverraders binnen Nimwegen, op den 2 augusty 1705* met 'Gedrukt na de Copy van Nimwegen'.¹⁷

Beide satirische berichten zijn geschreven vanuit het perspectief van de Fransen. Ook daaraan waren vroegmoderne lezers van nieuwsberichten gewend, want in kranten kwamen regelmatig verschillende perspectieven voor, aangezien courantiërs vaak berichten vanuit het buitenland slechts vertaald overnamen, zonder deze te redigeren zoals dat nu gebeurt. Uit de herkomst van de berichten, de plaatsing ervan in de krant en de verdere context moesten lezers maar opmaken aan welke kant auteurs en nieuwsleveranciers stonden. Zo zagen zij terloops hoe het nieuws ter plekke was beleefd en hoe vijandelijke staten met oorlogsnieuws omgingen.

Kortom, door alle overeenkomsten met het gewone nieuws qua opbouw en stijl, alsook alle humoristische omdraaiingen zullen tijdgenoten de *Groote Spaansche en France post-tydinge* vast en zeker als geslaagde persiflages hebben beoordeeld. Zowel maker(s) als lezers hebben er stellig plezier aan beleefd. De Franse propagandamachine, die vooral de uit Frankrijk gevluchte hugenoten goed kenden, werd er in oorlogstijd fraai mee voor schut gezet. Helaas is niets bekend over productie, oplage en verspreiding. Over de uitwerking ervan kan dan ook slechts worden gespeculeerd.

Het Haarlemse nieuws over Ramillies en Barcelona

Het is eveneens onduidelijk wanneer dit satirische nieuwspamflet in de Nederlanden in de handel is gekomen, al valt te verwachten dat dit nog voor de zomer van 1706 is gebeurd. Uitgevers probeerden nieuwspamfletten immers bij voorkeur als primeurs op de markt te brengen, nog voordat dezelfde nieuwsfeiten via kranten, die nog geen dagbladen waren, gepubliceerd konden worden.¹⁸ De maker(s) van deze satirische *Post-tydinge* moet(en) hoe dan ook goed op de hoogte zijn geweest van het nieuws, voordat kolderieke versies bedacht konden worden. Dat kan natuurlijk snel zijn gegaan als zij tot de kring van courantiërs behoorden of daarmee nauwe contacten onderhielden. In de tijd dat van binnengekomen nieuwsberichten uit Frankrijk voor de kranten Nederlandse vertalingen gemaakt werden, kan er meteen gewerkt zijn aan satirische versies, zeker als het plan daarvoor al in gedachten was.

In dit geval stond het eerste nieuws over de geallieerde zege bij Ramillies in de *Oprechte Haerlemse Courant* van donderdag 27 mei, in zowel een bericht uit Den Haag van 25 mei als een uit Amsterdam van 26 mei. Het Haagse bericht meldt onder andere dat de Fransen hadden achtergelaten ‘30 Stucken Canon, Standaerden, Ketel-Trommels, Vaendels en eenige Bagage’ en dat zij zich hadden teruggetrokken naar Leuven. In de volgende Haarlemmer editie, die van zaterdag 29 mei, stond veel meer nieuws over de gewonnen slag, allereerst in een bericht uit Luik van 25 mei.¹⁹ De uitslag van de gevechten wordt hierin als volgt weergegeven:

’s Avonts ten 5 uren begonnen de Vyanden te wijcken, en ons Volck vervolgte haer; soo dat de Troupen van’t Huys des Konings [van Frankrijk] gants in Confusie gebracht en verslagen wierden. De Vyanden hebben al haer Canon, Bagage en Tenten verlooren, en over de 6000 Dooden bekomen. Sy zijn meest na Leuven en Namen geretireert. Wy hebben den Prins Lodewijck van Hessen en den Collonel Aderkas, nevens 2 à 3 andere Hollantse Collonels en omtrent de 3000 Gemeenen verlooren. De desertie is onder de Fransse soo groot, dat’er 2 à 300 te gelijk doorgaen.

De grote getallen zullen schattingen van het eerste uur zijn geweest, want J.W. Wijn komt naderhand op basis van – overigens incomplete – lijsten op ongeveer 1400 doden en 3000 gewonden aan geallieerde zijde.²⁰ De Holstein-Gottorpse kolonel Carl Johann Aderkas sneuvelde bovendien niet in deze slag maar in die bij Oudenaarde in 1708. We zien in dit bericht dat het eveneens gaat over doden en verlies aan oorlogsmaterieel aan Franse zijde, wat ook het geval is in het eerste satirische bericht. Daarin hebben de Fransen Leuven echter al verlaten, maar dat blijkt in de *Haerlemse Courant* van 29 mei ook al het geval te zijn in

de afgedrukte brief aan de Staten-Generaal van de geallieerde aanvoerder John Churchill, hertog van Marlborough, een document dat als dagtekening Leuven 25 mei heeft. Marlborough meldt hierin onder andere:

[...] hebbe Ick mijn Geluckwenschingen wel willen uytstellen tot op heden, om met eenen aan U Hoog Mog[enden] bekend te maken den goeden Uytslag van ons Des-seyn, om den Dyle [de rivier de Dijle] te passeren, zijnde geresolveert geweest het zelve met het aenbreken van den Dag te ondernemen; maer de Vyanden hebben ons dese moeyte gelieven af te houden en ons een vry Velt gelaten door de Retraite, die sy na de kant van Brussel hadden gedaan.

Nog meer feitelijkheden over het verloop van de strijd volgden in dezelfde Haarlemmer editie via een afgedrukte brief van de Staatse veldmaarschalk Hendrik van Nassau-Ouwerkerk, ook gericht aan de Staten-Generaal. Over het aantal slachtoffers schrijft hij nog geen uitspraken te kunnen doen, maar wel kan hij melden dat de geallieerden zo'n vijftig Franse kanonnen hebben buitgemaakt, terwijl de Fransen er slechts twee of drie hebben kunnen redden. Het verlies van Lodewijk van Hessen memoreert hij eveneens.²¹

De *Oprechte Haerlemse Courant* van 29 mei eindigt met een nagekomen bericht uit Antwerpen van 27 mei waarin staat dat de Fransen 'Leuven, Mechelen, Lier en Brussel' hebben verlaten, een rijtje plaatsnamen dat aardig overeenkomt met de steden die in het postscriptum van het satirische pamflet worden genoemd (Brussel, Mechelen, Gent en Lier). Het bericht uit Den Haag van 28 mei in deze krant bevestigt het vertrek van de Fransen uit Brussel en Mechelen. Uit de *Haerlemse Courant* van 5 juni 1706 zou blijken dat het Franse leger intussen eveneens Gent had verlaten.²²

Opvallend is dat de *Haerlemse Courant* van 29 mei, die voor driekwart gewijd is aan Ramillies, ook de stand van zaken in Barcelona kort aanroert.²³ Een bericht uit Düsseldorf van 22 mei vermeldt dat die ochtend een koerier is aangekomen 'welke 't gelukkig Ontset van Barcelona medebrengh' en 'ook dat de Graef van Toulouze met sijn gantsch gedevaliseerde weynige Schepen, die sig noch uyt het Gevecht gesalveert hebben, te Toulon aengekomen is'. Verder staat in deze editie van 29 mei een bericht uit Den Haag van 27 mei, waarin wordt gemeld dat de 'voornaemste' onder de 8000 gevangengenomen Franse militairen zouden hebben onthuld dat het Franse hof het bericht had ontvangen dat Barcelona te land was verlaten en dat de graaf van Toulouse zes schepen had verloren. Deze editie bevat daarnaast een nagekomen bericht uit Parijs van 24 mei met de openingzin:

Men heeft de Confirmatie van 't opbreken der Belegering van Barcelona met [voor de Fransen] droevige Circumstantien; doch deselve zijn seer verwart, om dat d'Armee noch niet in volkome sekerheit, maer in verscheyde Passages geëngageert is, waer van men de Particulariteyten sal moeten afwachten, als de Troupen sig gants geret sullen hebben.

Het is dus goed denkbaar dat de combinatie van de twee berichten over Ramillies en Barcelona in het satirische pamflet is bedacht doordat beide fronten tegelijkertijd aandacht kregen in het nieuws. Enkele 'Particulariteyten' over

Barcelona werden de lezers van de *Oprechte Haerlemse Courant* gepresenteerd in volgende edities.²⁴ Het nieuws over het verdere oorlogsverloop in de Zuidelijke Nederlanden was daarin echter dominant.

Dat het voor Frankrijk slechte nieuws in Parijs aanvankelijk werd verzwegen, blijkt uit de *Oprechte Leydse Courant* van 31 mei 1706. Daarin opent het bericht uit Parijs van 24 mei met de veelzeggende woorden:

Den Grave van Thoulouse is aan het Hof gekomen, dog met een treurig gelaat, dat zekerlyk zyn bediedenisze [betekenis] heeft, als is dat men het geene hem weder-vaaren is, verzwygde. Gelyk men mede het voorgevallene in ons [Franse] Leger voor Barcelona doet, onder voorwendzel van door het bezetten der wegen, daar uyt geen nieuwe tydingen te hebben.

Zo maakte de pers in de Republiek dus al in de tijd zelf duidelijk dat de Franse bevolking door de eigen regering voor het lapje werd gehouden wat betreft het oorlogsverloop.²⁵

Tot slot

Hoewel Brussel als uitgeversplaats wordt genoemd in het pamflet *Groote Spaansche en France post-tydinge, nu eerst uyt zee over Parijs aengekomen*, doet de opname ervan in de Knuttelcollectie vermoeden dat het afkomstig is uit de Republiek, aangezien de meeste pamfletten in deze collectie daarvandaan komen.²⁶ Het is echter niet onmogelijk dat het satirische pamflet inderdaad afkomstig is uit Brussel of een andere stad met uitgevers en drukkers in de Zuidelijke Nederlanden. Daar was na het vertrek van de Fransen ongetwijfeld ook een markt voor anti-Franse satire. In dat geval kan de productie van het pamflet zeker al op eind mei 1706 worden gedateerd en zou vergelijking met Zuid-Nederlandse nieuwsmedia hier meer op zijn plaats zijn geweest. Uit de hierboven geanalyseerde berichtgeving in vooral de *Oprechte Haerlemse Courant* over Ramillies en Barcelona blijkt niettemin dat krantlezers in de Republiek het satirische pamflet als zodanig konden plaatsen en de humor erin konden bevatten.

Hoe het ook zij, de beide berichten in het pamflet zijn fraaie voorbeelden van vroegmoderne speldenprikken waarmee kan worden aangetoond dat de makers van de satirische site *De Speld* in een lange traditie staan. Bovendien is dit artikel een aanzet tot meer onderzoek naar allerlei vroegere vormen van fake news, nu dit onderwerp zo actueel is in onze tijd. 📰

Bijlage

Groote Spaansche en France POST-TYDINGE, Nu eerst uyt Zee over Parijs aengekomen.

Versailles den 56. April.

Heden arriveerde hier op een Kruij-kar een Expresse, afgesonden door Zyn Keurvorstelijke Miserabelheyt van Beyeren, met de aangename tydinge dat zyn Majesteys Leger in Brabant met de Vyanden een harde Battailie hadde

gehouden, waar door zyn Majesteyt groot profijt konde trekken: want daar zyn niet meer als ontrent twintig duyzent Mannen van onse kant gebleven: daar tegen hebben de Vyanden wel over de vyf of ses hondert Man verloren, en hebben onse Bagagie met sich moeten slepen, dat haar sonder twyffel veel moete sal gekost hebben, onse Artillerie Peerden hebben het nu oock seer gemakkelijk, dewyl de Vyanden onse Canon in bewaringe hebben moeten nemen, en na men rekenen kan, heeft Syn Majesteyt nu over dertig duysent Man minder te betalen, het welke een groote winst is. En in Leuven en veel andere Plaetsen hebben wy gants geen Guarnisoen meer te houden, welke moeyelijkheid de Vyanden op zich hebben genomen. Men schrijft dat men de Vyanden op alle manier soeckt te bedriegen, want voor alle Plaetsen daarze voor komen, syn onse Troepen ordinari al een uir of ses van te vooren uytge-loopen, latende het Canon, Bagagi en alles blyven tot een nader ordre, en men doet ons gelooven dat de Vyanden de beleeftheyt niet sullen hebben om ons het na te zenden; wy hebben altijd de Voortocht en loopen als Hasen, doch niet sonder omsien; 't welck door de groote vermindering ons heel licht valt. Wy syn maer achtien Battaillons sterker geweest als de Vyanden, en echter is dit groote werk tot onser gedachtenis soo loffelijk verricht.

Parijs den 69. Maert.

Heden arriveert hier een Expresse afgezonden door den Graaf van Thoulouze, mede brengende dat gemelte Prins in Toulon van voor Barcelona met het kleine overschot van zyn ramponeerde Vloot waar gearriveert, uyt oorsaak, dat de Engelsen en Hollanders met Esquader Schepen hem van daar verjaagt hadden, en dat hy als een brave, om alle questie te myden, by tijds meende te gaan loopen, maar dit heeft niet wel door haar onbeleeftheyt konnen geschieden, hoe seer wy ons oock repton. Duc de Noailles en den Graaf Tessé waren mede opgebroken, en hadden haer Bagagie en Canon laten staen, en door het Roussillons gevlucht; deze Belegering heeft ons niet boven de 12.000. Man gekost. Den Hertog van Berwijck heeft mede groote verlichtinge in syn Leger gehad, want het wel op de helft is vermindert, en hy met de rest gevlucht. Wy verwachten den Koning Philippus met het overschot van onse Troepen by de eerste gelegentheyt te huys, waer door de Vyanden seer bedrogen sullen zyn, want sy hem daer noch meenen te vinden. Den 34. April souden de Vyanden in Madrid syn getrokken, om dat het ons te groote moeyte is om die Plaets en meer anderen in die gewesten te bewaren. Men segt dat 'er noch veel diergelijke tydingen ten Hove syn gekomen, die om de gemoederen der Onderdanen niet meer te verheugen worden gesecreteert.

Dit alles, en andere Brieven hebben zyn Majesteyt soodanig verheugt, dat hy aanstonts het Podagra kreeg; de Alarm Klok wort door het gants Koninkryk over dese heerlijke Victorien geluyt, en in alle Kercken Miseri gesongen, om dat het Te Deum geen Mode meer in dit Landt schynt te wesen. Den Koning syn Biechtvader Pater la Chaise heeft zyn Majesteyt over dese zegens gecomplimenteert; en men hoort onder het Gemeen niet anders roepen, als: *noch leeft den Koning*. De Schenkagien voor Keur Beyerens en zyn anhangers worden by de Lyndrajers verveerdigt. Hier zyn over de duysent Snyders van de naby-leggende plaatsen ontboden, om de Rouw voor den Adel te maken; Het swarte Laken is wel de helfte in prys verhoogt, en de Plumagien zyn goet koop

en in weinig aanzien, het welck wel een voorteken van zagte Bedden mogt zyn.

P.S. Brussel, Mechelen, Gent, Lier en veel andere plaatsen hebben wy quijt gescholden, en gedenken Brabant niet meer te bewaren, den Vyandt mag het dan maken soo hy wil, wy lopen nog als de Duyvel voor uyt, en zy ons na. Sijn Majesteyt is in de Treur-Kamer, de Wereltkloot afmetende, geheel in dolorum.

Gedrukt te Brussel, na de Copie van Parijs, in de drie gekloofde Lelien. 1706

Noten

- 1 Zie <https://speld.nl/> (geraadpleegd 14-5-2019).
- 2 Zie m.n. zijn dissertatie *Onder het mom van satire. Laster, spot en ironie in Nederland, 1780-1800* (Hilversum 2014).
- 3 Peter Altena, 'Satirische tijdschriften. Inleiding', in: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 37 (2014), p. 98-105, aldaar p. 100.
- 4 Knuttelcatalogus nr. 15525. Dit pamflet is raadpleegbaar via de site Dutch Pamphlets Online.
- 5 Dit is mij ook alle keren gebleken wanneer ik dit pamflet gebruikte als bronopdracht in Bachelor 3 van de opleiding Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.
- 6 Enkele voorbeelden van zeventiende-eeuwse kranten met 'tjiding' in de titel zijn *Tjidinghen uyt Verscheyde Quartieren* (1619-1671), *Extraordinarisse Post-Tjidinghe* (1635-1690), *Nieuwe Tydinghen uyt Verscheyde Ghewesten* (1637-1660) en *Haegse Post-Tydingen* (1663-1677).
- 7 Lodewijk Alexander van Bourbon (1678-1737) was een zoon van Lodewijk XIV en diens maitresse Madame de Montespan.
- 8 Over het tempo van achttiende-eeuws nieuws o.a. Joop W. Koopmans, 'Supply and speed of news to the Netherlands during the eighteenth century. A comparison of newspapers in Haarlem and Groningen', in: idem, *Early modern media and the news in Europe. Perspectives from the Dutch angle* (Leiden/Boston 2018), p. 189-207.
- 9 *Gazette de Rotterdam*, 30-8-1706 (zoekactie in Delpher.nl op 16-5-2019). Door de slecht werkende OCR in Delpher kan beter worden gezocht op het trefwoord 'expreffe', want dat leverde op genoemde datum 23 hits voor 'expresse' op.
- 10 Zie bijv. *Amsterdamsche Courant*, 21-6-1681 en *Oprechte Haerlemse Courant*, 12-1-1702. De Beierse keurvorst Maximiliaan II Emanuel vocht in de Spaanse Successieoorlog voor Frankrijk in de hoop het gezag over de Zuidelijke Nederlanden te krijgen, waar hij eerder namens Spanje landvoogd was geweest.
- 11 Zie voor de huidige kennis over de Slag bij Ramillies: James Falkner, *James Falkner's guide to Marlborough's battlefields* (Barnsley 2008), deel 2, 'Ramilles, 23 May 1706'.
- 12 Zie verder Agustí Alcoberro, 'The War of the Spanish Succession in the Catalan-speaking lands', in: *Catalan Historical Review* 3 (2010), p. 69-86, aldaar p. 73-77.
- 13 Over de vroegmoderne Franse censuur: Jean Pierre Vittu, 'Instruments of political information in France', in: Brendan Dooley en Sabrina Baron (red.), *The politics of information in early modern Europe* (Londen/New York 2001), p. 160-178, aldaar p. 169-172; Raymond Birn, *Royal censorship of books in eighteenth-century France* (Stanford 2012), p. 9-20.

- 14 François d'Aix de La Chaise (1624-1709), sinds 1675 de biechtvader van Lodewijk XIV en de persoon naar wie het Cimetière du Père-Lachaise in Parijs is genoemd, heeft vaak geprobeerd zijn vorst gematigder te laten optreden.
- 15 Berichten over het zingen van het *Te Deum* in: *Amsterdamsche Courant*, 28-2-1705; *Oprechte Haerlemse Courant*, 27-2-1706 en 27-5-1706; *Opregte Leydse Courant*, 24-5-1706. Zie ook Vittu, 'Instruments', p. 161 en p. 171 (citaat).
- 16 Peter Burke, *Het beeld van een koning. De propaganda van Lodewijk XIV* (Amsterdam 1991), p. 79-80 en p. 99-100.
- 17 Deze en vele andere voorbeelden zijn te vinden op de site Dutch Pamphlets Online.
- 18 Meer over de Nederlandse kranten in de achttiende eeuw: Joop W. Koopmans, 'Bloei en beteugeling van de kranten, 1700-1813', in: Huub Wijffjes en Frank Harbers (red.), *De krant. Een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam 2019), p. 46-85.
- 19 Het geallieerde overwinningsnieuws stond die dag ook in de *Gazette de Rotterdam* en een aantal andere kranten in de Nederlanden. Vanwege de digitale beschikbaarheid via Delpher en de taal van het satirische pamflet is hier gekozen voor een impressie van het in de Republiek gepubliceerde eigentijdse nieuws in vooral de *Oprechte Haerlemse Courant*. Delpher bevat echter ook enkele exemplaren van de *Opregte Leydse Courant* met vergelijkbaar oorlogsnieuws.
- 20 J.W. Wijn, *Het Staatsche leger, 1568-1795*, deel VIII: *Het tijdperk van de Spaanse Successieoorlog, 1702-1715*, band 2: *De veldtochten van 1706-1710 (met afzonderlijk atlas)* ('s-Gravenhage 1959), p. 49-50 en p. 735-739.
- 21 De Staten-Generaal lieten deze brief ook afzonderlijk drukken bij hun uitgever Paulus Scheltus in Den Haag. Zie Dutch Pamphlets Online, Knuttelcatalogus nr. 15503.
- 22 Dit staat in een bericht dat als *dateline* 'In 't leger tot Meerenbeeck den 31 mey' heeft.
- 23 In de *Oprechte Haerlemse Courant* van 27-5-1706 had al gestaan dat het Spaanse hof was verplaatst van Madrid naar Burgos vanwege de nadering van het geallieerde leger.
- 24 Zie *Oprechte Haerlemse Courant*, 1-6-1706 (bericht uit Frankfurt); 5-6-1706 (berichten uit Genua en Parijs); 10-6-1706 (berichten uit Den Haag en Amsterdam). Een nieuws-pamflet over Barcelona, uit het Spaans vertaald, verscheen in 1706 bij de Dordtse uitgever Johannes van Braam onder de titel *Kort verhaal over al 't gene te Barcelona voorgevallen is van den 6 may 1706, tot den tijd wanneer de vyanden die belegering hebben beginnen op te breken*. Knuttelcatalogus nr. 15494; zie Dutch Pamphlets Online.
- 25 Pas in de *Opregte Leydse Courant* van 7-6-1706 staat terloops in een bericht uit Parijs, gedateerd 31-5-1706, dat de Franse koning bekendgemaakt heeft dat de belegering van Barcelona is opgebroken.
- 26 Het originele pamflet bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Ik vond geen exemplaren in de catalogi van de universiteitsbibliotheken van VU Brussel, Gent, Antwerpen en Leuven.

